

Vincas URBUTIS

IDE. *gher- „(SU)TRINTI, BRŪŽINTI“ PALIKUONYS BALŲ KALBOSE: LIE. *gùrti, guřsti*, LA. *gurt, gurds*, PR. *gurĩns* ir kt.

Čia apžvelgiamai giminiškų žodžių grupei, kaip jau matyti iš jos atstovų, iškeltų į antraštę, priklauso ne vien retų tarminių, bet ir plačiai vartojamų, dabartinėms bendrinėms baltų kalboms nesvetimų žodžių. Lie. *gùrti* (*gùra* / *gùrsta*, *gùro*; dažniau su priešdėliais), kaip matyti iš LKŽ, nors dabar ir būdamas pirmiausia žemaičių žodis, dar vietomis pažįstamas ir rytų aukštaičių: s. v. *pagùrti* „pasilpnėti“ dviem atvejais nurodomas Suvainiškis, s. v. *sugùrti* „susitraukti“ (refl.) minimi Obėliai. Tik salakūnų pasakymas *Jeĩ blogas pavasaris paturės, nuguřs rugiai* kažin ar patvirtina *nugùrti* „nuskursti, sumenkėti“ buvimą rytuose – labai gali būti, kad jis teiliustruoja *nuguřsti* „nusi(p)nėti“ vartojimą. Veiksmažodį *guřsti* (-*sta*, -*do*) su jo priešdėlių vediniais kaip tik pažįsta maždaug visi rytų aukštaičiai. Tiktai *iřguřsti* kiek atskiresne reikšme „išdykti, pasileisti“ randamas gerokai labiau į pietus esančiose aukštaičių šnektose (Áukšdvaris, Balbiėriškis, Veiveriai). Žemaičiams *guřsti* yra svetimas: LKŽ s. v. (*nu*)*guřsti* cituojamos formos Valančiaus *gurstam* ir Daukanto *nugurstant* iš tiesų turi žemaičiams įprastą es. l. kamieną (*nu*)*gurst-*, priklausantį vksm. *gùrti*; panašiai ne savo vietoje s. v. *suguřsti* veikiausiai yra ir salantiškio Sragio *suguřsta* (su klaidingai pažymėta priegaide?). Abu veiksmažodžiai yra visuose trijuose DŽ leidimuose; *guřsti*, beje, tik sąlygiškai laikomas bendrinės kalbos žodžiu – prie jo prirašyta *tarm.* (DŽ¹) ar *ryt.* (DŽ^{2,3}). DŽ^{2,3} *gùrti* (es. l. *gùra*, nors žemaičiai, svarbiausi šio veiksmažodžio vartotojai, kaip minėta, sako *gùrsta*) įtrauktas reikšmėmis „irti, griūti, trupėti; (prk.) glebti, tižti, silpti“, o *guřsti* – „gaišti, trukti; menkti, silpti, dvėsti, stipti; nykti, dingti“. Iš atskirai įdėtų priešdėlių vedinių dėl reikšmės dar minėtinas *iřguřsti* 3 „išdykti, pasileisti“ (bendroji veiksmažodžio charakteristika *ryt.* iš tiesų šiai reikšmei neturėjo būti taikoma). Latvių bendrinei kalbai priklauso tiek *gurt* (*gurst*, *gura*) „silpti, (nu)vargti, glebti; rimti, ščiūti“, tiek ir *gurds* (su gretimu *gurdens*) „nuvargęs, suglebęs, silpnas“.

Iš karto reikia pasakyti, kad šių žodžių kilmė E. Frenkelio žodyne nušviesta nepatenkinamai. Autorius, ankstėliau dėl tų žodžių ir specialiai rašęs, stengėsi aiškinti savaip, šiuo atveju bemaž visai atsisakydamas savo bendrojo pagirtino nusistatymo visada referuoti ar bent nurodyti jau esamus kitų etimologizavimus. Jo paties pastangos, deja, vaisingos nebuvo. Žodyno straipsnelį *gùrti*, kur pateikta po keletą žodžių iš

lietuvių ir latvių kalbų, jis baigė iškeldamas be atsako paliktą klausimą, ar tai negalėtų toliau priklausyti šakniai **geu-*, **gou-* „lenkti(s) (išgaubtam ar įgaubtam būti)“, kurios atstovai yra ir lie. *gaūras* „(stambus, šiurkštus) plaukas, gyvaplaukis“, (trm.) *gūras* „kauburyš“. Visai kitaip E. Frenkelis dar aiškina *guřti* ir kitus tos pačios grupės žodžius su *-d-* (s. v. *gurdūs*), tardamas juos esant gr. βραδύς „lėtas, tingus“ giminaičius. Visa tai, kaip toliau bus matyti, klaidinga. Tad norint susidaryti aiškesnį vaizdą, kaip klostėsi ir kiek jau pažengęs į priekį rūpimos žodžių grupės aiškinimas, šiuo sykiu E. Frenkelio žodyne randama informacija tenkintis negalima, ją reikia gerokai papildyti iš kitur. Kaip vertinti ankstesnių tyrimų rezultatus, kas atmestina ir kas gal perimtina, kaip reikiant, žinoma, tegalės paaiškėti tiktai iš naujo apžvelgus, jau plačiau bei iš arčiau, *gūrti* grupės žodžius baltų kalbose, ypač pasidomint, kaip yra susidariusi jų semantinė įvairovė.

Bene pirmiausia *gūrti* grupės žodžiai etimologų buvo pastebėti, o ir paskui dažniausiai prisiminti ieškant giminaičių go. *qaírrus* „malonus, romus“ bei su juo artimai susijusiems s. isl. *kvirr*, *kyrr* „ramus, taikus“, v. v. ž. *quere*, v. v. a. *kürre*, v. *kirre* „prijaukintas, glosnus“. Pradininku veikiausiai reikėtų laikyti A. Becenbergerį, kuris, pažėrdamas žiupsnelį etimologijos pastabų savo redaguotame žurnale dėl pavienių gotų (ir kitų germanų) žodžių, vienu trumpu sakiniu užsiminė ir *qaírrus*, teigdamas, kad jį tiksliai atitinkas lie. *gurūs* „trupus, birus“ (A. Bezenberger, BB III (1879) 81; siejimo su lie. *gūrti* ir kt. laikėsi ir paskiau, BB XXIII (1897) 295). Vėliau atskirų germanų kalbų etimologijos žodynų autoriai, ir ne tik jie, ne sykį yra tenkinęsi go. *qaírrus* (ir kt.) lyginimu su *gūrti* grupės atstovais (Zupitza GG (1896) 84; Falk-Torp I (1910) 609; Kluge²¹ 371; rezervuotai į ankstesniuose leidimuose vis kartotą lyginimą žiūrima Kluge²² (-Seebold) 371; kituose žodynuose ir anksčiau lyginimu, nors ir nenutylėtu, labai nepasikliauta, laikyta, kad germanų žodžiai ir toliau lieka neaiškūs, plg. Weigand I⁵ (1909) 1040; Feist² (1923) 291). Kas ribojosi vien germanų ir baltų žodžių lyginimu, paprastai nėra nė užsiminę, kaip reikėtų aiškinti jų ankstesnę raidą, kokia jų tolimesnė bei tikroji etimologija. Tik sykį buvo ryžtasi rekonstruoti (ide.) **g[#]er-* „silpnas“, tokiai šakniai atstovauti iš baltų kalbų pasirenkant vien lie. *gūrti* reikšme „rimti“ bei la. *gurt* reikšme „silpti“ (H. Reichelt, IF XL (1922) 78).

Iš baltų kalbų tenurodęs la. *gurt* „silpti, (nu)vargti“, o go. *qaírrus* (ir kt.) visai neminėdamas, K. F. Johansonas manė, kad čia turėtų būti ta pati šaknis, kaip ir s. i. *gurúh*, gr. βραδύς (ir kt.) „sunkus“ (K. F. Johansson, KZ XXXII (1893) 479). Šitaip yra aiškinęs, tik pateikdamas daugiau bei įvairesnių reikšmių baltų žodžių, ir ankstyvasis (Jauniauš periodo) K. Būga (Būga AS (1908) 178 t; čia neiškęsta nepridėjus dar gr. βραδύς „lėtas, tingus“ ir lo. *gurdus* „kvaišas“, kuriuos dėl didelio panašumo sykį jau buvo užsiminęs ir A. Becenbergeris BB XXIII 295). Kiti, neatsisakydami baltų ir germanų žodžių lyginimo, sykiu jį dar stengėsi įterpti į platesnį etimologijos kontekstą. Po nesėkmingo T. Zybsio mėginimo la. *gurt*, lie. *gurūs* ir kt. (kartu su go.

qairrus ir kt.) susieti su lie. *skuřsti* „menkai augti“, s. isl. *skorta* „trūkti“ ir kt., remiantis klaidingu išsigalvojimu, kad žodžio pradžios skardusis sprogstamasis priebalsis po tariamo priešdėlio *s-* virstąs dusliuoju (T. Siebs, KZ XXXVII (1904) 317; kritiką žr. jau Persson BIW (1912) 846 t.), vėliau gana įprastas pasidarė tolesnis siejimas su senuoju indoeuropiečių „sunkus“ reikšmės būdvardžiu. Palaikęs baltų ir germanų žodžių lyginimą, K. Brugmanas sykiu pritarė K. F. Johansono siejimui, pats dar pridėdamas savo argumentų, ypač semantinių (K. Brugmann, JF XXXIII (1913/1914) 302). Platesnį (dvigubą) siejimą bus turėjęs galvoje ir J. Endzelynas, iš gal galimų baltų žodžių giminaičių, tiesa, teminėdamas go. *qairrus*, tačiau nurodydamas ne tik Cūpicą, bet ir Brugmaną (ME I s. v. *guřt*). Kas *gūrti* grupės žodžius siejo su go. *qairrus* ir (kartu dar) ypač su ide. **g^her(ə)*- „sunkus“, juos dažniausiai ėmė tik „rimti, silpti“ ar panašiomis reikšmėmis. Toks semantinis atsiribojimas labai aiškiai matyti kad ir iš J. Pokorno žodyno – prie **g^her(ə)*- tėra lie. *gūrti* „rimti (apie vėją)“, la. *guřt* „t. p.; silpti, (nu)vargti“, *guřds* „nuvargęs, silpnas“ (Pokorny 476; panašiai Vries² 341), o *gūrti* kitokiomis reikšmėmis dar galima rasti priskirtą visai kitur (Pokorny 439, 383).

Vertinant apžvelgtus aiškinimus, dar reikėtų turėti galvoje ir visai kitokius go. *qairrus* etimologizavimus. Nesustojant prie atsitiktinio ir neradusio pritarimo siejimo su lie. *gėras* (H. Hirt, PBB XXIII (1898) 351 t.), nors tai, tiesą sakant, iš esmės tas pats, kas ir naujesnio meto (R. Lühr, MSS XXV (1976) 75) šliejimas prie ide. **g^herə*- „liaupsinti“ (kur dabar skiriamas ir lie. *gūrti* kartu su *gėras*), dėmesio vertas lieka palyginti neseniai plačiai išdėstytas J. Knoblocho gotų žodžio (t. p. v. *kirre* ir kt.) kildinimas (kaip priesagos vedinio) iš ide. **g^heru-* „lazda, iešmas“, kurį reprezentuoja go. *qairu* „akstinas“, lo. *verū* „iešmas“ ir kt. (J. Knobloch, HS CIII (1990) 286–288). Jeigu taip, lyginimai su baltų žodžiais savaimė turėtų atkristi. Tačiau svarbiausia, kas nepalieka jokių vilčių *gūrti* grupės žodžius susieti nei su go. *qairrus*, nei su platesniu ide. **g^her(ə)*- „sunkus“ atstovų ratu, yra tai, kad tikrųjų baltų žodžių giminaičių kitose kalbose, paaiškėsiančių toliau, šaknis prasideda ne labioveliariniu priebalsiu.

Jau visas šimtmetis, kaip čia apžvelgiamus baltų žodžius, bet tik „trupėti“ bei panašiomis reikšmėmis, kai kas ėmė visai kitaip aiškinti. Pradžią padarė F. Frède, lo. *furfur* „luobas, lukštas; sėlenos“ susiejęs su lie. *gurūs* „trupus“, *gūrti* „trupėti“ (F. Frède, BB XXI (1896) 326). Vėliau jau ne naujiena tiek etimologijos žodynuose, tiek ir kitur *gūrti* „trupėti“ ir kt. rasti tarp žodžių, priskiriamų ide. šakniam **gher-* „(su)trinti, brūžinti“, paprastai teįžiūrimai sudėtingesnių kamienų žodžiuose, plg. s. i. *gháršati* „trina“, lie. *garšvà* (*garšas*) „Aegopodium podagraria L.“, sl. *gorchъ < *gorsъ „žirnis“, gr. *χέραδος* „žvirgždas, graužas“ ir kt. (Walde² 328, 315 t.; Boisacq 1055; H. Reichelt, IF XL 62; Pokorny 439 t.; Walde-Hofmann I⁴ 570). Kad mūsų žodžiai „trupėti“, „trupinti, ardyti“ ir panašiomis reikšmėmis iš tiesų labai artimi šios etimologijos suponuojamai pirminei reikšmei „trinti“, gerai matyti, pavyzdžiui, iš pirmojo lietuvių kalbos žodyno, kur le. *kruszyć* bei *-kruszać* verčiama pramaišomis ir

-gurinti, ir (-)trinti: pokrußam... futrupinu / fufmulkinu / fugurinu SD¹ 130; Kruße... trinu / futrupinu / fukrußinu 65 (plg. antrojo Sirvydo žodyno *Kruße co / družgoce... Sutrupinu / fugurinu / futrußkinu / fukrußinu* SD³ 133; *fkrußam... sudulkinu / futrinu* 167. Pagaliau, kaip aiškėja iš LKŽ, reikšmė „trinti“ šen bei ten tarmėse iš tiesų ir šiandien pažįstama, ypač plg. *nugùrinti* 1 rkš. „nubrūžuoti, nutrinti“ bei *pagùrinti* 2 rkš. „t. p.“ (*Bernas ir slenksčius pagùrino, pas ją vaikščiodamas* Rod.). Yra nemažai šios šaknies įvairių plėtinių, iš kurių čia pakaks priminti ide. *ghren- „(su)trinti, brūžinti“, dažniau dar turintį dantinį plėstuką -d(h)-, plg. lie. *grėsti* „gremžti, brūžuoti, skusti“, džn. *grándyti*, s. ang. *grindan* „sutrinti, sumalti“, ang. (to) *grind* „t. p.; aštrinti, galąsti“, ol. *grint*, *grind* „žvirgždas, graužas“, v.v.ž. *grant* „t. p.“, s. isl. *grand* „grūdelis; žvirgždas, smėlis“ ir kt., ir ypač apščiau savo atstovų turintį ide. *ghrēu- „(su)trinti, brūžinti“ su savo tolesniais plėtiniais ide. *ghreu-d- (: *ghrū-d-), kur ir lie. *grūsti* „trinti, susmulkinti, krušti, malti; kimšti“, *gr(i)audūs*, -i „liūdnas, gailus, skurdus; trapus, gruzdas“, *grūdas* „augalų sėkla“, s. isl. *grjót* „žvirgždas, akmuo“, s. v. a. *grioz* „smiltelė, upės graužas“ ir kt. Čia neretai prijungiamas, tik jau prie dar kiek kitoniškesnio plėtinio *ghrēu-ĝ(h?)-, lie. *gráužas* „žvirgždas“ sykiu su savo atliepiniu le. *gruz* „skalda, mūro trupėsiai; (dgs.) griuvėsiai“ (P o k o r n y 461 t.; S ł a w s k i I 361 t.). Ir forma, ir reikšme jam čia, rodos, iš tiesų tinkamiausia vieta. E. Frenkelis (164 t.), nenorėdamas atskirti nuo *gráužti* (tam galima tik pritarti), yra jį sykiu su pastaruoju, deja, nudangiņęs kitur, toliau laikydamasis tradicinio *gráužti* (ir sl. *gryzti „t. p.“) aiškinimo – siejimo su gr. βρύχω „dantimis griežiu (kalenu)“ ir dar keletu nepakankamai aiškių žodžių iš kitų kalbų, o tai ne tik nėra tikra (plg. nepritarimą tokiam siejimui ЭССЯ VII 160 t.; M a ž i u l i s I 407 t.), bet ir verčia etimologizavimą nutraukti tarsi pusiaukelėje, vien rekonstravus toliau nebesuskaidomą ir neapibrėžtos reikšmės kamieną ide. *g^rrēuĝh- a) „dantimis griežti“; b) „graužti“ (P o k o r n y 485 t.; b) reikšmę aiškiai patvirtintų tik baltų ir slavų kalbos). Patikimiau būtų, atvirkščiai, *gráužti* atkelti prie *gráužas*. Reikšmių „trinti, trupinti (= smulkinti)“ ir „graužti (= dantimis smulkinti)“ artumas akivaizdus. Juk pats *gráužti* pasakomas ir reikšmėmis „trinti“ ar „trupinti, ardyti“, pvz.: *Bātas grāužia kōjā; Ūpē grāužia skaŗdī*; iš vedinių plg. *grūžūoti* „brūžuoti, dilinti, trinti; (refl.) kasytis“. Lie. *grémžti* „grėsti, grandyti, brūžuoti“ atliepinys la. *greĩzt* reiškia „graužti, krimsti“ (jie, tarp kitko, kartais irgi skiriami – ir visai, rodos, įmanomai – prie tolimesniųjų *gùrti* giminaičių, žr. P o k o r n y 458; kitaip F r a e n k e l 172). Jau minėtam ang. (to) *grind* šalia „(su)trinti, (su)malti, brūžinti“ nesvetima nė reikšmė „(su)kramtyti“. Būdvardžių *gurūs*, -i, *gr(i)audūs*, -i reikšmę „trupus (trapus)“ kartoja *gružlūs*, -i, la. *grauzs*, -a (dainos *grauza miza* B ū g a RR I 441, ME I 641). Šalia slov. *grúda* „grumstas; gniūžtė“, le. *gruda* „grumstas; gruodas; (XV a. ir) žvirgždas“, r. *ррýда* „krūva; (trm.) grumstas; gruodas“, kurio siejimas su la. *grāúds* „grūdas“, lie. *grúodas* „kietai sušalusi žemė, sušalęs purvynas“, *grūsti* „trupinti, kimšti“ ir kt. tvirtai nusistovėjęs, yra ir slov. *gruditi* „graužti“ (vien dėl reikšmės kartais

būdavo svarstoma, ar pastarąjį nereikėtų atskirti sykiu su tradiciškai aiškintu sl. *gryzti, plg. Berneker I 358; Bezla j I 183).

Tad maždaug toks būtų artimesnių ir tolimesnių giminaičių ratas, užgùrti draugės žodžių nusprendus matyti ide. *gher- (: *ghr-) „(su)trinti“. Tai iš tiesų priimtinausias sprendimas. Rūpimi baltų žodžiai, svarbu pridurti, čia turėtų priklausyti ne vien „trupėti, smulkėti, (su)byrėti; (tranz.) trupinti, daužyti, mušti, ardyti“ ar panašiomis reikšmėmis, bet ir visomis kitomis. Ypač paplitusios yra, kaip jau buvo iš dalies matyti, štai tokio pobūdžio: „pavargti, pailsti“ (gùrti 3 – rkš. nr. visur iš LKŽ, t. p. su iš-, pa- 2, su- 3; la. guřt, guřt, gùrt 1 ME, LLVV, ir su ap-, nuo-, pa-, pie- ir kt., dar žr. ir KR); „silpnėti, menkėti, nykti“ (gùrti 2, pa- 1, per-, su- 2; guřsti, -do 2, iš- 2, nu- 1, pa-, pra- 2, su- 2, už-; la. gurt 1, trm. gurduļuôt); „silpti, rimti (apie vėją, audrą)“ (gùrti 2, pa- 1, pri-; paguřsti; la. gurt 2, nuo- 2); „glebti, tižti“ (gùrti 2, iš- 2, su- 2); (tranz.) „varginti, alsinti“ (gùrinti 5; gurdinti 1; gurlinti, pa-; la. gurdinât, nuo-; sagurdêt; gurinât, nuo-); čia dar šlyja pluoštas šalimais pasidarytų semantiškai artimų vardažodžių: gurlùs, -i „greitai pavargstantis, silpnas, gležnas“, gurnùs, -i „t. p.“, (ret.) gurdùs „bejėgis, silpnas“, la. gurls (guřls², guřls) „pavargęs, silpnas“, guřds „t. p.“, guřdęns „t. p.“, (ret.) guřšęns „t. p.“; lie. guřlis „gurlumas, silpnumas, išglebimas“, la. trm. gurionis² „pavargęs, silpnas žmogus“ (EH), guřdas „nuovargis“, gurdelis „nuvargęs, silpnas, ligotas žmogus“. Tai ne kas kita, kaip seniai pažįstamo reikšmės platėjimo paprasčiausia apraiška. Trupėdamas (trupinamas) daiktas tyžta, darosi nestiprus (silpnėja), menkėja, nyksta. Kai turimas galvoje ne tiek pats trupėjimas, kiek jo padariniai, trupėjimo reikšmės veiksmažodžiai pasirodo esą tinkami kalbant ir apie netrupančius reiškinius (pvz., vėją) ar gyvus organizmus bei sąnarius. Toks semantinės raidos kelias panašių pamatinių reikšmių veiksmažodžiams gana būdingas. Pakanka palyginti grùsti, kurio pamatinė reikšmė „trinti, smulkinti“ (kaip ne sykį visai sutampa vartojimas specialesnėmis reikšmėmis, – pvz., „(iš)mušti“, – iliustruoja langą, dantis, ledai javus išgùrino /išgrúdo), ir griúti, tarp kurio centrinių reikšmių yra ne tik „kristi, pulti“, bet ir „birti, gurti, trupėti“ (griúti kartu su griáuti ne vien semantiškai artimi, bet veikiausiai ir giminiški veiksmažodžiui grùsti, tad tuo pačiu galiausiai ir gùrti; Pokorny 460 I*ghrēu- „griūti, pulti“, nors ir abejojant, atskirtas nuo 2. ghrēu- „sutrinti, brūžinti“). Abu jie irgi yra įgiję panašių antrinių reikšmių, pvz.: griúti 5 „gesti, prastėti, silpti, senti; gležti“, išgriúti 3 „apsileisti, ištižti“, sugriúti 7 „sutižti“ (Tas mano senis toks sugriuvęs – serga ir serga Grz / Žmogus gùrsta nuo ligos Kv), 3 grùsti 3 „mušti, kankinti, varginti“ (pan. ir į- 2, pri- 3); iš greta esančių išvestinių daiktavardžių plg. griuvėšiai (prk.) „paliegęs žmogus“, sugriuvėlis, -ė 2 „kas silpnas, bejėgis, ligotas“, ret. sugriuvėla „t. p.“, 3 grùstis „silpnumas, negalavimas, skausmas“. Šioje vietoje tinka dar sykį priminti slov. grúditì (grúdim), kuris, turėdamas pirminę reikšmę „graužti, krimsti“ (grúditì krug, orehe, travo „graužti duoną, riešutus, žolę“; dar plg. pogrúditì „sugriauti, sunaikinti“, zgrúditì se „sugriūti, išvirsti, susmukti, kristi“)

šalia pažįstamas ir reikšmė „kamuoti, varginti“ (*skrb, lakota, mraz me grudi* „mane kamuoja rūpestis, badas, šaltis“).

Į skurdokus prūsų kalbos rašto paminklus lie. *gūrti*, la. *gurt* atliepinys nėra patekęs, tačiau tą veiksmąžodį turėjus ir vakarų baltus ir dar veikiausiai kaip tik čia aiškina antrine reikšme (gal ne vienintele) „(pa-, su-)vargti (silpnėti)“, rodo Enchiridiono būdvardis *gurīns* „vargingas (varganas, vargšas)“ (jo vis skirtingų linksnių formos pavartotos iš viso 3 kartus), ir čia ne tiek svarbu, ar pastarasis yra su priesaga *-īn(s)* tiesiai pasidarytas iš to veiksmąžodžio, ar jau kažkokio tarpinio vardažodžio vedinys. Prūsų būdvardžio reikšmės artumas rytų baltų žodžiams (tarp jų ir būdvardžiams lie. *gurlūs* „greitai pavargstantis, silpnas“, *gurnūs* „t. p.“, *gurdūs* „bejėgis, silpnas“, la. *gurlis* „pavargęs, silpnas“, *gurd(en)s* „t. p.“) toks didelis, kad jį dar kaip nors įrodinėti bei ramstyti semantinėmis paralelėmis lyg ir nebūtina. Tiktai vieną dalyką, kol kas nesulaukusį kitų dėmesio, vis dėlto gal derėtų priminti. Enchiridione *gurīns* visus tris kartus atstoja vokiško teksto *arm* – tęsinį germ. **arma-* „vargingas, skurdus, menkas“, kuri panašiai yra išlaikę visi germanai, plg. s. v. a. *arm* „vargšas, beturtis, skurdus; varganas, nusikamavęs; menkas, nusižeminęs“, s. ang. *earm* „vargingas, skurdus, nelaimingas“, s. isl. *armr* „varganas, nelaimingas, menkas, niekingas“ ir kt. Germanų kalbose tas būdvardis izoliuotas ir tuo pačiu sunkiai aiškinamas – visiškai patenkinamos etimologijos paieškos nesiliauja ir po šiai dienai. Labiausiai paplitęs, nors ir gerokai stringantis (ypač fonetiškai) yra rekonstravimas germ. **ar̥ma-* „(likęs) vienišas, paliktas“, leidžiantis sieti su pačių germanų darbo, triūso ir palikimo pavadinimais – s. v. a. *arbeit, erbi, go. arbaiþs, arbi* ir t. t., o iš kitų kalbų – su gr. ὀρφανός „likęs vienišas, netekęs ko“, lo. *orbis* „t. p.“ ir kt.; maždaug taip jau pradėta aiškinti XIX a. pabaigoje (K. J. Johansson, PBB XV (1890) 223 t.), ir to aiškinimo vienu ar kitu variantu tebesitenkina ne tik visi ankstesni, bet iš dalies net ir naujausi etimologijos žodynai (Pfeifer² 60; Lloyd, Springer I 333–335). Nepaisant tokio didelio išplitimo, ši etimologija (jau nekalbant apie nedaug palankumo susilaukusias ir čia nė nebeužsimintas visas kitas) vis dėlto, ko gero, mažiau patikima, negu palyginti nesena (ir gal todėl dar nespėjusi kaip reikiant įsitvirtinti) K. Štrunko etimologija (H. Beck, K. Strunk (Hrsg.), Festschr. Eggers (1972) 18–41), teigianti, kad germ. **arma-* – priesagos (ide.) *-mo* vedinys šalia pirminio veiksmąžodžio lie. *īrti* (*īra / īrsta*) „skaidytis, griūti, trupėti, byrėti; silpnėti, blogėti, glebti, tižti; kriksti, nykti“ (plg. ir la. *īrt* „t. p.“, lie. *ardýti* „griauti, versti; draskyti, rausti; į dalis skirstyti, narstyti“, *ėrdėti* „irinėti, ardytis“, la. *ārdât / ārdât* „t. p.“, trm. *ērd̥s* „purus, irus“ ir kt.), su kuriuo kartu eina s. sl. (kauzat.) *oriti* „ardyti, versti, griauti“ (bulg. *о́ря* „griaunu“, s.-ch. *obòriti* „(iš)versti, pargriauti“, r. *пазопумь* „sugriauti, išdraskyti, išardyti, nuniokoti; nuskurdinti, suvarginti, susmukdyti“ ir kt.), o iš tolimesnių kalbų – gal dar s.i. *ārmāh* (pl.) „griuvėsiai“ (su *rté* „be“ – bt. l. nev. dalyvio **rtá-* „atskirtas“ lokat. forma, *ārdhah* „dalis, pusė“), gr. ἑρῆμος „vienišas; mestas, paliktas; netekęs, neturin-

tis, dykas“ ir kt. Naujas, kaip matyti, tiktai pats germanų būdvardžio įjungimas į lie. *irti* drauge, kuri, jei tik atsiribojama nuo tebesitęsiančių nesutarimų dėl jos labiau periferinių bei izoliuotų narių (dėl s. i. *arma-*, pavyzdžiui, dabar vis labiau įsigali nuomonė, kad jo tikroji reikšmė esanti ne „griuvėsiai, dykvietė“, o „šulinys“, todėl jis pirmiausia sietinas su toch. *Aālme* „t. p.“ ir toliau aiškintinas jau visai kitaip, žr. *Mayerhofer* I² 120), šiaip suvokiama visai tradiciškai (maždaug taip, kaip ir *Pokorny* 332 t. prie ide. **er(ə)-* „gurus, irus, purus; gur(in)ti; irti, ardyti“; *Fraenkel* 15 t.; *Фасмер* III 152 t.; *Bezlaĵ* II 236; *Mayerhofer* I 51 t., 123; *Frisk* I 557). Ką tik sakytas naujumas, beje, irgi reliatyvus: vieną kitą to būrio žodį aiškinant germanų būdvardį jau kur kas anksčiau mėginta pasitelkti (taip pasielgta, pvz., su gr. *ἐρῆμος* *Fick* III⁴ 24). Dabar visiškai pelnytai F. Heidermanso solidžioje studijoje apie germanų pirminių būdvardžių kilmę dėl germ. **arma-* labiau už kitas išryškinta bei plačiausiai atpasakota kaip tik K. Štrunko etimologija (*Heidermanns EWGP* 104 t.); dar kiek anksčiau atsisakyta ankstesniuose leidimuose vis kartotos senosios etimologijos ir pereita prie naujosios pagrindinio vokiečių kalbos etimologijos žodyno pasiausiame leidime (*Kluge*²² (-*Seebold*) 40). Nesunku pastebėti, kaip nuostabiai tiksliai v. *arm* (germ. **arma-*) „vargingas“ buvimas šalia lie. *irti* „gurti“, *ardyti* „gurinti“ (ir t. t.) semantiškai sutampa su pr. *gurīns* „vargingas“ buvimu šalia lie. *gūrti* „irti“, *gūrinti* „ardyti“ (ir t. t.). Šis semantinis paralelizmas, pirma, turėtų dar labiau sutvirtinti K. Štrunko etimologiją, antra, gal ir parodyti, kad „vargingas“ reikšmės būdvardžius ne taip jau būtina įsivaizduoti esant pasidarytus (tiesiogiai ar netiesiogiai) jau iš tarpinės antrinės reikšmės „(pa-, su-)vargti (silpnėti)“ veiksmažodžių, o ne tiesiai iš pirmąsios (ar jai artimos) „irti, ardyti, at(si)skirti“. Bent jau dėl germanų būdvardžio manoma (gal tiksliau būtų sakyti – spėjama), kad jo pamatinė reikšmė (veikiausiai turima galvoje darybos reikšmė) buvusi „atskirtas“ bei „atsiskyres“ (dar primenamas v. *aufgelöst* vartojimas reikšme „nelaimingas“ *Heidermanns EWGP* 105). Tačiau, kita vertus, germ. **arma-* aiškintojai neturėtų pamiršti, kad ir lie. *irti* draugei nėra visai svetimos „silpnėti, blogėti“ ir kitos tokios reikšmės, panašios į *gūrti* draugės antrinės reikšmės. Dėl panašios raidos dar plg. lie. *skurdūs* „vargingas, neturtin-gas; menkas“, *skuřsti* „vargingai gyventi; menkti, silpnėti“ šalia *skęřsti* „pjauti“, *skardyti* „ardyti, draskyti; rupiai malti“, *skąrti* „plyšti, irti“, *skūrti* „driksti, plyšti“, *skirti* „skaidyti į dalis, dalyti; atmesti, atrinkti“.

Pr. *gurīns* ne nuo šiandien imtas sieti su čia apžvelgiamais rytų baltų žodžiais. Jau A. Leskynas žinomame lietuvių (iš dalies kartu ir kitų baltų) vardažodžių darybos apraše, liesdamas apyreičius priesagos *-in-* būdvardžius, iš prūsų kalbos nurodė *gurīns*, sakydamas, kad jis galėtų šlyti prie lie. *gurti* „(nu)vargti“, esančio, pavyzdžiui, Daukanto „Būde“ (*Leskien BNL* 411 [261]). Po penketo metų (1896) E. Bernekeris savo knygos apie prūsų kalbą baigiamojoje, etimologijos žodynėliui skirtoje dalyje nesvyruodamas įrašė: „*gurīns* ‘arm’: zu lit. *gurti* ‘bröckeln’, le. *gurt* ‘ermatten’, le. *gur-*

dens ‘matt’“ (Berneker PS 294). Tais pačiais metais nepriklausomai nuo E. Bernekerio, o veikiausiai ir nuo A. Leskyno prūsų būdvardį kartu su lie. *gursta* „rimsta (apie vėją)“, *gurus* „trupus“, la. *gurt* „(pa)vargti“, *gurdens* „nuvargęs“ yra pateikęs ir E. Cupica, baltų žodžius lygindamas, kaip jau nurodyta, su go. *qalrrus* (Zupitza GG 84). Iš Bernekerio knygos recenzijos aiškėja, kad ir A. Becenbergeriui nė kiek nekliuvo prūsų būdvardžio įjungimas į *gurti* grupę. Jis tik, nurodęs savo ir Cupicos lyginimą su go. *qalrrus*, buvo nepatenkintas, kam fonetikos skyriuje pr. *gurīns* su savo giminaičiais pateiktas (Bernecker PS 121) tarp žodžių, turinčių ide. *u* (A. Bezzenberger, BB XXIII 295). Visai kita kryptimi prūsų žodžio aiškinimą pasuko A. Briukneris. Specialiame platokame straipsnyje užsimojęs kuo daugiau prūsų žodžių suvartyti į polonizmus, jis manė (iš kitaip aiškinusių skliausteliuose teuzsiminęs A. Leskyną), kad prie jų galėtų priklausyti ir *gurīns*, nors visai tikro šaltinio ir nesugebėjo nurodyti. Naujasis aiškinimas A. Trautmanui kažkodėl pasirodė priimtinesnis (Trautmann AS 344 t.); vėliau net ir J. Endzelynas tenkinosi nurodęs vien A. Briuknerio nuomonę, tiesa, pridėdamas klaustuką (Endzelīns DI IV 2 226). Prie senojo aiškinimo – prūsų būdvardžio priskyrimo *gūrti* grupei – grįžta V. Toporovas, nors gal šiek tiek mažiau ryžtingai: „Galimas daiktas, kad ypač perspektyvus lyginimas su ryt. bl. *gur-*, kuri turi, pvz., lie. *gūrti*...“ (toliau nurodomi ir *gurūs*, *guṛsti*, la. *gurt*, *guṛd(ēn)s* ir kt.; Toporov ПЯ [II] 346 tt.); jo, kaip paprastai, apžvelgti ir ankstesni aiškinimai, tik šį sykį ne per tiksliausiai – nesunku susidaryti klaidingą vaizdą, kad anksčiau jei kas ir buvo užsiminę lie. *gurūs* ir kt., tai tik gyniodami, kad kam nedingtelėtų į galvą mintis juos sieti su aiškinamuoju pr. *gurīns*. Kaip *gūrti* grupės baltišką žodį prūsų būdvardį aiškina ir Mažiulis I 424 t. Visiškai pritariant abiejų naujųjų prūsų kalbos etimologijos žodynų autorių grįžimui į tikrąjį kelią, reikia kartu pasakyti, kad toliau juo einant jiems abiem vis dėlto nėra pavykę iki galo neišsklysti į šalį: juodu ne be E. Frenkelio (tegul ir nedrąsiai, tik klausimo forma pareikštos) nuomonės poveikio manė turį reikalų su ide. **geu-*, **gou-* „lenkti(s)“ atstovais.

E. Frenkelis dėl dalies čia liečiamų žodžių yra klydęs dar ir kitaip. Lie. *grūsti*, slov. *grūditi* ir kt. nuo *grūti*, *grūti* ir kt. skiriasi *-d-* turėjimu. Tokiu *-d-* panašiai lie. *guṛsti*, la. *guṛds* ir kt. atsiskiria nuo *gūrti*. Kiek anksčiau buvo jau parodyta, kokia glaudi šių žodžių su *-d-* semantinė sąsaja su siauresniosios *gūrti* grupelės žodžiais (neturinčiais *-d-*). Žodžiai su *-d-*, tiesa, nebeturi pamatinės reikšmės „trupėti (trinti)“, bet juk jos bemaž visiškai jau yra netekę ir la. *gurt* (be *-d-*) grupelės nariai. Pačių baltų etimologams niekada nebuvo šovusi į galvą mintis lie. *guṛsti*, la. *guṛds* ir kt. etimologiškai atriboti nuo lie. *gūrti* ir kt., jie vienus ir kitus visada lietė kartu; kas kita, kad jiems dar nebuvo aiški tų žodžių visa semantinė įvairovė, nebuvo pavykę užčiuopti, kuri reikšmė pirmesnė, o kurios – antrinės ir kaip jos atsiradusios, todėl ir tolesnės etimologijos mėginimai buvo arba nesėkmingi (Būga AS 178 t.; ME I 684 s. v. *guṛt*, plg. ir 683 s. v. *guṛds*), arba nuo jų visai atsisakyta (Būga RR II 423, 434). Tiktai E. Fren-

kelis savo straipsniuose (KZ LXIX 76 tt., Philologus IIIC 172), o kiek vėliau ir žodyne (178) baltų žodžius su *-d-* yra niekuo nepateisinamai atskyręs nuo *gūrti* grupelės žodžių ir juos susiejęs su gr. βραδύς „lėtas, tingus“, šitaip gal pirmiausia norėdamas bent kiek aiškesnį padaryti graikų žodį. Dabar, paaiškėjus, kad *guřsti*, la. *guřds* (su lie. *gurdūs*, *-i*) ir kt. yra, kaip ir *gūrti* ir kt., ide. šaknies **gher-* (: **ghr-*) žodžiai, matyti, kad tokio siejimo (suponuojančio **g#-*) nebegalima toliau laikyti ir dėl fonetikos. Tad ir graikų leksikos aiškintojams, kuriuos bent iš dalies buvo apraminęs E. Frenkelio siejimas (plg. Frisk I 262 t.), metas vėl ieškoti kokio kito sprendimo.

Silpnėjimas, nykimas gali baigtis visišku išnykimu, galo gavimu, todėl su jau apžvelgta antrine reikšme „silpnėti, nykti“ (ir pan.) glaudžiai siejasi „dvėsti, stipti“ (*guřsti* 3, iš- 3, kuris dar turi vedinį *iřguřdėlis*, *-ė* „pastipęs gyvulys“ Ds, *nu-* 2; plg. ir dzūkų „palinkėjimą“ *kad tu nu-, pa-, sugurėtai: Oi tu, vyre pijokėli, kad tu pagurėtai* Mrc LKŽ s. v. 1 *gurėti*); čia kartu galima minėti ir „dingti, prapulti“ (*nuguřsti* 3, *praguřsti* 2: *Ir malkos praguřdo iš miřko* Kp) bei „prapuldyti, pamesti“ (*nu-, pra-gurdyti*). Reikšmė „dvėsti“ irgi yra išaugusi iš pamatinės „(su)trupėti, (su)kristi“ (plg. *sugūrti* 1 „sukristi, subyrėti, sunykti“), kaip tai patvirtina *kristi, pūlti* vartojimas ir reikšme „dvėsti“; toliau plg. *griūti* 8 „mirti; kristi, nukautam būti“ (*Ař jau šiemet griūsiu* Er.) šalia *griūti* 2 „kristi, pulti“; *iřgriūti* 1 „išvirsti“ || prk.: (*Jei žolės nebūtų*), *turėtų visi galvijai ir kas giriose laikos badu išgriūti* (išgaišti) prš; *nugriūti* 5 „numirti“ (ir *pa-* 6). Dėl „dingti“ tokia pat reikšmė plg. *prapūlti*, dėl „prapuldyti“ – *nugriūti* 2 „ką nudanginti, nudėti“ (*Vaikai, nenugriūkit mano kultuvės!* Nč). Tiek pirminės ar bent mažai nuo jos nutolusios reikšmės „kristi, griūti“, tiek ir antrinės „mirti“ apraiškų esama šiek tiek ir latvių kalboje, plg., viena, la. trm. *saguřt* 2 „susigrūdžiant sumažėti (apimtimi, talpa)“ KR III 249 (ilustraciniuose posakiuose kalbama apie biralų nuslūgimą sukračius, verdamų grybų sukritimą, tad tai, ką gali perteikti ir la. (*sa*)*kristiēs*, lie. (*su*)*kristi*, (-)*griūti*: *apgriūti* 7 „apkristi, suvirti (apie bulves)“) ir, antra, la. *gura nuo priecīgiem smiekliem* (iš J. Janševskio) EH I 421 (tad frazeologizme, maždaug atitinkančiame la. *beigties vai nuost nuo (aiz) smiekliem*, lie. *miřti (kristi, griūti) juokais (iš juoko)*, br. *na mipáuc̣ ad (ca) smexy*, r. *no mupámь (ymupámь) có smexy*).

Kaip *gaiřti* reiškia ne tik „dvėsti, stipti; nykti, prapulti“, bet ir „veltui laiką leisti“, taip ir *guřsti* (su reikšme „gaiřti, trukti“ susijusių žodžių yra ir daugiau, visi jie *-d-* grupelės: *gurdėnti* „gaiřinti“, *gurdinti* „t. p.“, *gurdūs*, *-i* 2 „gaiřsus“, *guřstas* „gaiřsatis“, *gurdulys*, *-ė* „kas gursta, gaiřtuvas“). Kas gursta (laiką), tam laikas nyksta, prapuola, tas laiką prapuldo. Dėl raidos „(trinamam) trupėti“ > „nykti, prapulti“ > „gaiřti, trukti“ plg. *dilti* „trintis, mažėti, dėvėtis; (>) nykti, dingti, prapulti; (>) gaiřti, trukti“.

Rytų aukštaičiai sako ir *Nei darbo dirba, tik gursta* Jž, ir *Tu gi tik dyli, o ne dirbi* Dglš. Iš tų pasakymų, LKŽ iliustruojančių reikšmę „gaiřti, trukti“, matyti, kaip ta reikšmė kartais jau visai priartėjusi prie reikšmės „tingėti“; dar plg. *gurdėklis*, *-ė* „nevikrus prie darbo žmogus“ (*Neapsiruořia tō gurdėklė nei apie pečių* Ėr). Latviams kaip

tik būdinga reikšmė „tingėti“, kuri pirmiausia jiems siejasi su labiausiai įprasta „pavargti“, plg. la. trm. *guřduġat* „gaišuoti, trāiniotis“ (EH I 420: „dėl nuovargio dirbti nenašiai ar visai nedirbti“), *gurnātiēs²* „t. p.“, *guřste²* „tinginys“, *guřķis²* „tinginys, dykaduonis“, (ir bendr. k.) *gūrkuōtiēs* „tinginiauti, trainiotis“. Šiaip „tingėti, trainiotis“ galėtų atsirasti ir tiesiai iš „trinti“, plg. šalia ką tik sakyto *dilti* dar *dylúoti* „sunkiai, su neaštriu įrankiu pjauti“ ir „gaišuoti, dykinėti“, *trinti* ir *trintis*, *trāiniotis*, *brūžinti* „trinti, brūžuoti“ ir „slampinėti, slinkinėti“. Vis dėlto latvių „tinginiauti“ ar panašios reikšmės žodžiai nėra pakankamai aiškūs – jie (bent iš dalies) galėtų ir kitur priklausyti – eiti sykiu su *guōrūtiēs* „kraipytis, raivytis, svirduliuoti, krypuoti; gaišti, delsti, dyluoti“, *guoris* „kas krypuodamas vaikšto; drimba, tinginys“, *gaūris* „drimba, slunkius, tinginys“ (lie. *gūrinti* „gūžinti“ ir kt.) ar bent būti pastarųjų paveikti.

Nuo kitų dar atsiskiria keletas tarpusavy artimų (greito) judėjimo bei gabenimo reikšmių: „bėgti, grūstis, gužėti“ (*gūrti* 4, iš- 4; 2 *gurėti* „eiti skubiai, garmėti, bėgti, mauti“, LKŽ laikomas 1 *gurėti* „trupėti, irti, skaidytis...“ homonimu; ir su priešdėliais iš-, nu-, pri-, su-) – dėl jos plg. *griūti* 6 „lėkti, veržtis, gausiai rinktis“, *atgriūti* 3 „ateiti, atslinkti“, *igriūti* 3 „smarkiai įeiti, įsiveržti“, *išgriūti* 5 „smarkiai išeiti, išsiveržti“ (*visi išgūro / išgurėjo / išgriūvo iš trobos*), panašiai nu- 3, par- 2, pri- 2, su- 5, už- 2; 3 *išgrūsti* 5 (refl.) „išsibrauti, išsiveržti“; (tranz.) „(iš)grūsti, varyti, vyti“ (*gūrinti* 3, į- 2, iš- 2) – plg. *grūsti* 6 „varyti, vyti“, *išgrūsti* 4 „išvaryti, išginti (pan. su daugiau priešdėlių); „sunkiai gabenti (vežti, nešti), grūsti“ (*gūrinti* 3, at- 2, nu- 2, par-, su- 3, už- 1) – plg. *grūsti* 5 „nešti, vežti, gabenti“ (ir su priešdėliais), *griāuti* „(smarkiai) gabenti (vežti, nešti)“ (įeina į platesnę LKŽ 2 rkš., *atgriāuti* 2 „atnešti, atvežti“, pan. ir su daugiau priešdėlių). Su čionykščiais *gur-* žodžiais, turinčiais „bėgti, grūstis“ ar panašią reikšmę, nereikia painioti *gurėnti* „eiti smulkiais žingsniais, pasikūbrinus“, *guriūoti* „eiti susilenkus, gūrinti“ ir kt., kurių (sykiu su *gūras* „kauburys; kalno viršūnė“, *guřnas* „kulšnis; klubai, kulšys“) visai kita kilmė (kiek plačiau apie juos BEE 32 t.; beje, kaip jau sakytą, kaip tik prie jų E. Frenkelis neapdairiai yra kėsinęsis prišlieti ir *gūrti*).

Čia apžvelgiami *gur(d)-* žodžiai retkarčiais dar reiškia (kalbant apie širdį) „liūsti; (tranz.) graudinti“: *Čiulbēki tenai ir jį raminki, lai nenugursta* (nenuliūsta) *jo širdis* P. Vaič (LKŽ s. v. *nugursti* 1); *iēi tiekāi butumbei nobažnumi / o βirdi turētumbei tābāi fugūrintā / gali ii [Jēzū] āpreget...* DP 36₂₀ (plg. LKŽ s. v. *sugūrinti* 4 „sugraudinti“). Ir šį sykį artimi savo pamatinėmis reikšmėmis giminiški žodžiai rodo, kad jiems taip pat nesvetima tokia semantinė raida, plg. *griūti* 14 „gurti, grusti (apie širdį)“, *nugriūti* 6 „nusiminti, susigraudinti“, *grūsti*, *grūsta*, *grūdo* (ir *grūsti*, *grūnda*, *grūdo*) „liūsti, graudintis“ (šalia *grūsti*, *grūda*, *grūdo* „trinti, smulkinti“); *graūsti* „skaudėti iš liūdesio (apie širdį)“, *griaūsti* „liūdėti, nerimti“ (ir *gr(i)audūs*, -i „liūdnas, gailus“), *grāužti* 3 (*Man to vaiko liga širdį grāužia* Slm), *grāužtis* „sielotis, krimstis“.

Reta reikšmė „smukti, klimpti“, kuria (šalia įprastinių dviejų kitų reikšmių) la. *gurt* įtrauktas į Ėrgėmės šnektos žodyną (KR I 377, su pasakymu *snieks i čagānc*,

kājas guŗst ģekŗā) – tai dar vienas aiŗkesnių atŗvaitų tos pirminės semantikos, nuo kurios latvių kalba ſiaip jau yra labiau nutolusi nei lietuvių. Ta reikŗmė visai artima jau komentuoantai tos pačios ſnektos *sagurt* reikŗmei „susigrūdŗiant sumaŗėti“ (*ģegurt* „nugrimzti, sukristi“ KR I 393 rodo, kad tas reikŗsmes kartais net atskirti sunku), t. y. „(su)kristi, (su)griūti“, tad ir ċia dēl panaŗaus vartojimo vēl prisimintini tie patys (einant, vaŗiuojant klampia vieta, sniegu) (*ģ-, su-*)*krĩsti, (ģ)griūti*. Reikŗmė „smukti“ gali ir tiesiai remtis pirmykŗte reikŗme „trinti, brūŗinti“, plg. lie. *smũkti* „grimzti, klimpti (ir kt.)“ ir *smaũkti* „braukti (ir kt.)“, *smaukýti* „braukant trinti (ir kt.)“, le. *smukać* „brauk(y)ti (skinant)“, slov. *smũkati* „t. p.“ ir kt.; lie. *smĩgti* „grimzti, klimpti (ir kt.)“ ir norv. *smika* „glitenti, tepti“, *smeikja* „braukyti, glostyti, meilikauti“ (ide. **smē(i)g-*, *smĩg-* „tepti, trinti“).

Sunku tikrai pasakyti, kaip turētų bũti suvokiamas *gurti* reikŗme „spengti“, veikiausiai tik vienam P. Ruigiui nesvetimas: *Gurfta Aufis, die Ohren gāllen; fonst Skamba* R I 45; *die Ohren gāllen, f. gellen* II 157; o II 166 s. v. *Gellen* jau tik *pērfkamba*). Kalbininkams *gurti* ſia reikŗme (kaip ir kitomis) pasidarė plaċiau ſinomamas iŗ Neselmano ſodyno (*Aufis gursta, es gellt im Ohre* N 263). Bene visi, iki ſiol uŗsiminę *gurti* „spengti“, jį aiŗkino atskirai, tik ta viena reikŗme. Taip darė jau K. Bũga „Aistŗkuose studijuose“ (175), priraŗydamas labai įvairių tariamų giminaĩċių iŗ kitų kalbų (tarp jų s. i. *gũrtĩh* „pritarimas, gyrius“, *gurātē* „sveikina“ ir kt., su kuriais dabar lyginami lie. *gĩrti, gēras* ir kt.). Į panaŗų garsaŗodinės prigimties ſodŗių kontekŗtą *gurti* „spengti“ kartais bũdavo įterpiamas ir kitų (plg. *Walde*² 334). Iki ſiolei lieka aktualus J. Pokorno ſodyne įtvirtintas siejimas su **ger-* garsaŗodŗiuose, reiŗkianċiuose „kimiai rēkti (ar pan.)“ (*Pokorny* 383 t.; plg. ir *Walde-Hofmann* I⁴ 583; J. *Otrębski*, KZ LXXXIV 84). E. Frenkelis *gurti* reikŗme „spengti“ nė nemini. Nors ligŗiolinių spēliojimų kategoriŗkai atmesti ir negalima, vis dēlto reikia pasakyti, kad *gurti* „spengti“ neturi kokių nors neabejojamų onomatopējinio ſodŗio poŗymių, kurie iŗ sykio verstų jį atskirti nuo visų kitų reikŗmių *gũrti* su jo toli graŗu ne garsaŗodinės prigimties giminaĩċiais. ſodŗiai, ſymintys intensyvius, smarkius veiksmus, ne sykį lydumus garso, triukŗmo, ilgainiui ſalia nesunkiai gali įgyti ir garsinių reikŗmių. Pakanka prisiminti tą patį (galiausiai giminiŗką su *gũrti*) lie. *gr(i)áuti (-na / -ja, gr(i)óvė)*, reiŗkiantį ne tik „versti, ardyti, gurinti, gadinti (ir pan.)“, bet ſalia ir „griausti, dundėti; g a u s t i, trenkti, belsti“; o reikŗmės „gausti“ ſodŗio jau gali bũti griebiamasi ir apie ausų spengimą kalbant, plg. *Kaŗkokie varpai gaudė ausyse* (LKŹ s. v. *gaũsti 1* „bimbti (apie varpus), zvimbti, skambėti, ũŗti (ir pan.)“). Reikŗmė „dundėti“ ċia neturētų trikdyti – kad jos sambũvis su reikŗme „spengti“ puikiausiai įmanomas, matyti iŗ la. *dĩmdēt* „dundėti“: *pēŗkuons dimd*, bet ir *ausis dimd* „ausys spengia“ bei retesnio *dimt*² (*dimst / dēm*) „t. p.“ su *ausis* (s. *ausīs*) *dēm* ar visai reto *dimēt* „t. p.“ su *ausis dim* (dēl giminaĩċių plg. lie. trm. – LKŹ tik iŗ Baŗtninkų – *(nu)dimdėti (-dĩmda)* „(nu)dundėti, dundant (nu)vaŗiuoti“, gal sl. *(*o*)*dũmėti* „aidėti, atsiliepti“: s. sl. *odũmėti se* „atsakyti“, slov.

odmeti „t. p.“, *odmèv* „aidas“ ME I 468, SP III 102 t.). Dvejopų reikšmių yra ir lie. *gr(i)áuti* atliepinys la. *gráût* (*grauj*), *gráût*: LLVV skiriami homonimai *graut* „niokoti, ardyti, griauti; naikinti, žlugdyti, silpninti“ ir *graut* „griausti, dundėti“. Antra vertus, kadangi lie. *gùrti* garsine reikšme šiaip nežinomas, gal ir junginyje *ausys gursta* nebūtina tokią reikšmę išžiūrėti. Gal čia ausų gadinimasis, jų trikimas (dėl nepakenčiamo garso, trenksmo) pavadinamas pasigaunant *gùrti* jo įprastine reikšme „griūti (kristi)“? Jeigu taip, tiktų palyginti *griūti* 13 „...užakti, užkristi (apie nosį, ausis...)“, *užgriūti* 4 „užvirsti, ...užsikimšti, užaugti“: *Ausimis mano užgriuvusiomis nebegirdėsiu kalbos bei panašų (-)kristi* (irgi turinčio ne vieną bendrą reikšmę su *gùrti*; tuodu veiksmažodžiai net tarsi susilydę S. Daukanto pasakyme *Akmenaitis, išmestas į aukštį, ilgainiui apsisto, o paskuo gurdams krint nuo aukšto žemyn* LKŽ s. v. *kristi* 1) vartojimą – *užkristi* 15 „užgulti (apie ausis)“: *Kulkos taip zvimbiam, kad ausys užkrenta* Pt. *Nuo to šūvio ir ausys užkrito* Vvr; dar s. v. *ausis* 1 (I ir I²): *Viena ausis užkrito, tik užia galvoj, tartum varpais skambina* Skd (plg. ir la. *puika pūtis tauri, lai ausis aizkrīt* ME I 227; *...kviēca tik stipri, ka ausis krita ciet* LLVV IV 433). Be to, gal galėjo būti atsiremta ir į reikšmę „silpti, pavargti (kalbant apie organus bei kūno dalis)“: plečiant ratą tokių pasakymų, kaip *Širdis jau pragūrus* (tikriausiai vietoj *pagūrus*, nes s. v. *pagūrti* 1), *Jo ir pečiai jau suguro* (plg. ir įprastus la. *ruokas, kājas, sirds, kauli gurst*), be didesnių pastangų šalia galėtų pasirodyti ir *ausys gursta*. Vienaip ar kitaip iš tikrųjų bus buvę, nuomonė, kad junginyje *ausys gursta* tūno tas pats veiksmažodis, kaip ir visur kitur, neturėtų pasirodyti neįmanoma. O kai homonimai gali būti paaiškinti maždaug vienodai pakenčiamai dvejopai, – arba kaip atsitiktinio sutapimo, arba kaip daugiau ar mažiau dėsningos semantinės raidos padarinys, – pirmenybę lyg ir labiau tiktų teikti antrajam aiškinimui.

Apžvelgus *gùrti* drauge su didele dalimi jo neabejotamų giminaičių baltų kalbose (savaime aiškių vedinių nesistengta suminėti visum visų), reikia dar stabtelėti ties keletu žodžių, turinčių fonetiškai atskiresnę šaknį, bet E. Frenkelio priskirtų tai pačiai *gùrti* grupei (jo, kaip sakyta, siauriau suprastai, atribotai nuo žodžių su *-d-*). Tie žodžiai, kuriuos siedamas E. Frenkelis tenorėjo matyti paprastą balsių kaitą, – tai, viena, lie. ret. *giáurè* „jaura, šaltažemė dirva“, la. trm. *gaurs* „purus, lengvas (apie žemę)“, antra, lie. *gvér̃ti* „zulintis, dverti, gadintis, dėvėtis“ su pora jo vedinių. Jokios argumentacijos, paremiančios sąsają, E. Frenkelis nepateikė, nors pačiai sąsajai priskyre lemiamą reikšmę – kaip tik todėl atsisakė anksčiau savo paties pripažinto *gùrti* giminiavimo su s.i. *gurúh*, lo. *grāvis* (ir kt.) „sunkus“ ir iškėlė klausimą dėl galimo priklausymo šakniai **geu-*, **gou-* „lenkti(s)“.

Frenkelio prirašytieji žodžiai nė kiek neverčia atsisakyti jau išdėstyto *gùrti* ir jo neabejotamų giminaičių aiškinimo. Svarbiausia, kad tie žodžiai patys dar nėra kaip reikiant išaiškinti. Tiesą sakant, iš jų tik vienu lie. *gvér̃ti* jau buvo bent kiek domėtasi anksčiau. Savo žinomame senųjų lietuvių rašto paminklų kalbos apraše (1877) A. Be-

cenbergeris tarp pavyzdžių, turinčių demonstruoti pasitaikantį dantinių priebalsių virtimą gomuriniais, nurodė (beje, tik iš vėlesnio šaltinio) ir *išdveręs* N 159 / *išgveręs* N 274 (Bezenberger BGLS 83 su 7 išn.). A. Leskynas, savo recenzijoje perkra-
 tęs pateiktus pavyzdžius, teisingai konstatavo, kad tai dažniausiai arba paprastos raš-
 to bei spaudos klaidos, arba gomurinis priebalsis juose yra iš seno, savo vietoje. Ta-
 čiau dėl *gv* vietoj *dv* (kaip ir dėl *kl – tl*) jis neprieštaravo, pridurdamas, kad toks kitimas
 žinomas ir iš kitų kalbų (A. Leskien, AslPh III (1878) 494 t.). Vėliau ir pats A. Les-
 kynas, pateikdamas tarp pirminių veiksmažodžių, žinomų tik su *e* šaknyje (be kaitos),
išgveręs (sykiu su F. Kuršaičio žodyno *gverti, išgverinti*), skliausteliuose dar prirašė gre-
 timinę formą *išdveręs* (Leskien AWL 106). Žinoma, kad ir daugiau kas buvo perė-
 męs šį *gvérti* ir *dvérti* jungimą (pvz., K. F. Johansson, KZ XXXII 481). Lietuvių
 kalboje *gv-* tikrai galint atsirasti iš *dv-* rodo *gvakas* „kvaiša, pusgalvis“ šalia platėliau
 pažįstamo *dvākas* „t. p.“ (abu ryt.), *gvokl̥ys, -ẽ* (ryt.) „kvaiša, žioplys“ / *dvokl̥ys, -ẽ* (*dvók-
 là*) „t. p.“, *gvoklinėti* (ryt.) „vaikščioti lyg apkvaišusiam; žioplanėti, slampinėti“ /
dvoklinėti „t. p.“. Į bendrinės kalbos žodyną *dvérti* kiek anksčiau dėtas kaip antrinis
gvérti variantas (*dvérti...* žr. *gverti* DŽ¹, DŽ²), dabar jau visai išmestas, paliktas
 vienas *gvérti* „klerti“ (DŽ³). Nors anaipol ne visur pažįstamas, *dvérti* (*dvėra / dvérsta*)
 nėra siauros geografijos – pasitaiko ir žemaičių, ir aukštaičių įvairiose šnektose, būta
 jo, bent sprendžiant iš F. Kuršaičio, ir M. Lietuvoje. Etimologai dabar *dvérti* deda į
 vieną krūvą su *dūrys*, turinčiu atliepinių daugelyje kalbų (Pokorny 278 t., Fraen-
 kel 112), nors tai gal ne tokia jau akivaizdi etimologija (ji ir įsitvirtina vėlokai, rodos,
 tik po J. Endzelyno 1939 m. užuominos, žr. Endzelīns DI III 2 339); gal papras-
 čiau būtų *dvérti* pirmiausia suprasti kaip „darytis, plyšti skylei“ (plg. *Stebulė dvérsta*,
t. y. didelė kiaurymė darosi, pladarojas J, žr. LKŽ II² 952) ir sieti su *dūrti* „smeigti“
 (t. y. „skylę daryti“), toliau – su *dūrti* „plėšti, lupti“ ir kitais šaknies (ide.) **der-* „t. p.“
 plačiai pasklidusiais atstovais? Į *dvérti* ir *gvérti* (kartu su šio dusliuoju variantu *kvérti*)
 galima žiūrėti ir kaip į vadinamuosius rimažodžius, kuriuos įprastiniu būdu iki galo
 išaiškinti paprastai nėra nesimama. Šiuo sykiu dar labiau viską sujaukia į tą pačią ri-
 mažodžių virtinę įsijungę sinonimiški *glérti, klérti, blérti* (semantiškai kiek tolimesnis
 yra *plérti*). Dėl daugumos šių formų tiesiog nebeįmanoma tvirtai pasakyti, ar ji pirmi-
 nė, ar tik vėliau prikurta ar perdirbta.

Ne ką mažiau migloti yra visiškai atsitiktiniai (ribotų šaltinių) lie. *giáurė* „jaura,
 šaltažemė dirva“ ir la. *gaurs* „purus“ (*gaura zeme ir viegla smilts zeme, kas viegli laiž
 ūdeni cauri* ME). Dar nežinia, ar jie, nepaisant paviršutiniško formos ir reikšmės
 panašumo, tarpusavy tikrai susiję, jau nekalbant apie dar problemiškesnę sąsają su
gūrti. Bent jau lie. *giáurė* kažin ar atsitiktinai ne tik savo reikšme sutampa su lie. trm.
jáurė / jáura „šlapia, sunki dirva, balos žemė, šaltažemis“, bet bemaž ištisai ir forma,
 išskyrus tik *g* vietoj *j* (dėl to plg. *jéntė / gentė* (*genterė*), *jėras* (*jėrėlis, jėriūkas*) / *gėras*
 (*gėrėlis, gėriūkas*), *jarmūlka* (< br. яр мўлка) / *germūlka, kūjis / kūgis* ir pan.).

Jeigu ateityje kam nors ir pavyktų bent kiek tvirčiau įsitikinti bei kitus įtikinti, kad lie. *gvérti*, *giáurė*, la. *gauris* vis dėlto geriau šlieti prie *gùrti* draugės, tai dar visai nebūtų tolygu įrodymui, kad *gùrti* turi indoeuropietišką *u* bei priklauso *u* kaitos eilei: *gvérti* šalia *gùrti* galėtų būti tokiomis pat teisėmis, kaip, pavyzdžiui, *kveĩptis* „lenktis (ant ko), kniaubtis“ šalia *kuĩpti* „linkti“ (*kuĩpas* „lenktas, sulinkęs, kreivas“), ir net *giáurė*, la. *gauris* būtų visai įmanoma aiškinti balsių kaitos nuosprūdžiu, kaip tai yra daręs tas pats E. Frenkelis, susidūręs su J. Brodovskio *graumadas* „(kelionės) draugė, bendra-keleiviai“ šalia kitų *grumadas* „t. p.“ (F r a e n k e l 163).

Tad lieka tikrai dar sykį glaustai pakartoti svarbiausias išvadas. Lie. *gùrti*, *guĩsti*, la. *gurt*, *gurds*, pr. *gurĩns* ir panašūs žodžiai iš dalies dar tebėra išlaikę pirmąją reikšmę „(su)trinti“ bei jai artimą „trupėti (trupinti)“, o kitos remiasi ja ar bent iš jos gali būti galiausiai išvestos. Nesvyruojant galima teigti, kad tie baltų žodžiai visomis savo reikšmėmis yra šaknies (ide.) **gher-* (: **ghr-*) „(su)trinti, brūžinti“ palikuonys. Ankstesni mėginimai skaidyti į smulkesnes semantines grupes ir jas skirtingai etimologizuoti – atmestini. Nepasitvirtina nė E. Frenkelio spėjimas dėl sąsajos su ide. **geu-*, **gou-* „lenkti(s) (išgaubtam ar įgaubtam būti)“ – tokia reikšmė *gùrti* draugei visai svetima. Taip pat nepriimtinas dalies žodžių (su-*d-*) dirbtinis atskyrimas ir siejimas su gr. βραδύς „lėtas, tingus“.